

Bireysel Başvuru Yoluyla Hükümlü ve Tutuklu Haklarının Korunması *

Değerli Konuklar,

Saygıdeğer Katılımcılar,

Sizleri en içten duygularımla, saygıyla selamlıyorum.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) tarafından düzenlenen bu sempozyumun başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyorum. Ayrıca böylesine önemli bir konuyu gündeme taşıyan TİHEK Başkanı'nı ve emeği geçen herkesi tebrik ediyor, tüm katılımcılara da katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Paris'in Grève Meydanı'nda 2 Mart 1757 günü bir infaz gerçekleşir. Kralı bıçakla yaralayan Damien's'in önce vücudunun muhtelif yerleri kızgın kerpetenle çekilir, çekilen yerlere erimiş kurşun, kaynar yağ, kaynar reçine ve birlikte eritilen bal mumu ile kükürt dökülür. Ardından bedeni dört ata çektirilerek parçalatılır, ateşte yakılır ve külleri rüzgârda savrulur.¹

Bu yaşanmış ceza infaz sahnesi Michel Foucault'nun dilimize "*Hapishanenin Doğuşu*" olarak çevrilen kitabının ilk sayfasında yer almaktadır. Foucault, Avrupa'da suçluyu teşhir ederek ve azap çektirerek öldürmekten hapishaneye kapatmaya uzanan cezalandırma sürecini çok iyi anlatır. Foucault'ya göre cezalandırma bedenden ruha yönelmiştir. Bu da önemli ölçüde kişinin hürriyetinden mahrum bırakılmasıyla gerçekleşmiştir.

Foucault, "*Cezai hapsetme, XIX. yüzyıldaki başlangıcından itibaren hem özgürlükten yoksun bırakmayı hem de bireylerin teknik olarak dönüştürülmelerini kapsamıştır.*" demek suretiyle modern hapishane sisteminin cezalandırma ve ıslah işlevine dikkat çekmiştir.² Tam da bu nedenle "*hapishane*" kelimesinin kurumun çifte işlevini ifade etmek bakımından "*cezaevi*" kelimesinden daha elverişli olduğunu düşünüyorum.

Değerli Katılımcılar,

Hapishanenin bu iki temel işlevindeki gelişmeler insan haklarının hapishanenin kapısında sona ermediği yönündeki anlayışın hâkim olmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuruların hatırı sayılır bir kısmı cezaevlerinden gelmektedir.

Anayasa Mahkemesi kararlarında hükümlü ve tutukluların Anayasa'da korunan temel hak ve hürriyetlerin tamamına kural olarak sahip oldukları belirtilmiştir.³ Bununla birlikte kişinin

hürriyetinden mahrum bırakılmasının doğal sonucu olarak ortaya çıkan durumlar ile cezaevlerinde kamu düzeni ve disiplinin sağlanması ihtiyacı bu hakların sınırlandırılmasını gerektirebilmektedir.

Bu noktada öncelikle belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi infaz hâkimliğine şikâyet yolunu bireysel başvurudan önce tüketilmesi gereken etkili bir yol olarak kabul etmiştir. Bu nedenle ceza infaz kurumu idaresinin temel hak ve özgürlüklere müdahale teşkil eden işlem ve eylemlerine karşı, kural olarak öncelikle infaz hâkimliğine başvurulmalıdır.⁴

Anayasa Mahkemesine cezaevlerinden yapılan bireysel başvuruların konuları da çeşitlilik arz etmektedir. Tutma şartları bağlamında kötü muamele yasağından özel hayata saygı hakkına, adil yargılanma hakkından ifade özgürlüğüne kadar birçok alanda hak ihlali şikâyetleri yapılmaktadır.

Söz gelimi Anayasa'nın 17. maddesi cezaevinde tutulan bir hükümlü veya tutuklunun içinde bulunduğu şartların insan onuruna yakışır bir şekilde olmasını da güvenceye almaktadır. Nitekim 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 6. maddesine göre "*Hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluk, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddî ve manevî koşullar altında çektirilir.*"

Bu düzenlemeyle uyumlu olarak Anayasa Mahkemesi, infaz sürecinde benimsenen yöntem ve davranışların özgürlükten mahrum bırakmanın doğal sonucu olan kaçınılmaz elem seviyesinin ötesinde bir sıkıntı veya eziyete sebep olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda insan onuruna uygun şartlar, özellikle sağlık imkanlarının ve gerekli tıbbi yardımın sağlanmasını gerektirmektedir.⁵

Aynı şekilde hükümlü veya tutukluların duruşma salonunda bizzat bulunması adil yargılanma hakkının sağladığı bir güvencedir. Anayasa Mahkemesine göre bu hak ancak olayın şartlarının *zorunlu kıldığı* durumlarda sınırlandırılabilir. Bu durum hükümlü ve tutukluların şikâyetlerini inceleyen infaz hâkimliklerince yapılan yargılamalar için de geçerlidir.⁶

Diğer yandan Anayasa Mahkemesi birçok kararında hükümlü ve tutukluların ifade özgürlüğünün de Anayasa'nın 26. maddesinin güvencesi altında olduğunu vurgulamıştır. Anayasa Mahkemesi, hükümlü ve tutukluların örneğin süreli veya süresiz yayınlara ulaşabilmesinin ifade özgürlüğünün korunması altında bulunduğuna karar vermiştir.⁷

Anayasa Mahkemesine göre hükümlü ve tutukluların ifade özgürlüğü ile ceza infaz kurumunun güvenliğinin, disiplininin, düzeninin sağlanması ve mahkûmun ıslahı ihtiyacı arasında adil bir denge sağlanıp sağlanmadığının denetlenmesi gerekir. Mahkeme bunun yapıp yapılmadığını gerekçeler üzerinden değerlendirmektedir. Buna göre ifade özgürlüğüne gerekçesiz olarak veya Anayasa

Mahkemesince ortaya konulan kriterleri karşılamayan bir gerekçe ile yapılan müdahaleler Anayasa'nın 26. maddesini ihlal edecektir.⁸

Değerli Katılımcılar,

Antik çağlardan itibaren kamu gücü kullananların denetlenmesi, temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından bir gereklilik olarak kabul edilmiştir. Söz konusu hapishane olduğunda bu daha da anlamlı hâle gelmektedir. Zira burada iki gözetimden bahsetmek gerekir. Birincisi cezaevi görevlileri tarafından hükümlü ve tutukluların gözetlenmesidir. Bunun belki de en uç örneği Jeremy Bentham'ın "panoptikon" adını verdiği hapishane modelidir. Panoptikon, ortasında avlu ve yüksek kule bulunan dairesel bir binadır. Kulede bulunan gardiyanlar, kuleyi çevreleyen odalarda bulunan tüm mahkûmları izleyebilmektedir.⁹

İkinci gözetim ise hükümlü ve tutukluları izleyen cezaevi görevlilerinin izlenmesidir. Bu mesele esasen "*İzleyenleri (gardiyanları) kim izleyecek?*" şeklindeki kadim sorunun yansımasıdır. Genel anlamda kamu gücü kullanan herkesin denetlenmesi gerektiğini ifade eden bu soru, hapishanelerin izlenmesi gerekliliğini de anlatmaktadır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki Anayasa Mahkemesi ceza infaz kurumlarından gelen temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğine yönelik şikâyetlerde izleme kurulu raporlarını değerlendirmektedir. Özellikle tutma şartları bağlamında kötü muamele yasağının ihlal edilip edilmediğini değerlendirirken Mahkememiz *izleme kurulu raporlarını* da dikkate almaktadır.

Anayasa Mahkemesi bir kararında bu konuya ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: "*Rehabilitasyon Merkezinin resmî internet sitesinden temin edilen bilgilerin yanı sıra Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün 30/6/2016 tarihli yazısı ve bu yazı ekinde sunulan İzleme Kurulu raporlarında sunulan bilgiler, başvurucunun tutulma koşullarının incelenmesi bakımından dikkate alınabilecek en önemli verilerdir.*"¹⁰

Değerli Katılımcılar,

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesinin kararlarında vurgulandığı üzere temel hak ve özgürlükler hürriyetinden yoksun bırakılan kişiler için de geçerlidir. Devlete düşen anayasal ve yasal yükümlülük bu hak ve özgürlüklerin korunması, ihlal edilip edilmediğinin etkili bir şekilde denetlenmesidir. Bu anlamda bugünkü sempozyumun çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Bu duygu ve düşüncelerle sempozyumun başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyor, hepinize sağlık ve afiyet diliyorum.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı

*TİHEK'in düzenlediği "İnsan Hakları ve Ceza Adalet Sistemi Açısından Ceza İnfaz Kurumlarının İzlenmesi Sempozyumu"nda yapılan açış konuşması, Ankara, 2 Mart 2022.

¹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çeviren: M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1992, s. 3.

² *Ibid.*, s. 292.

³ *Bejdar Ro Amed (2)* [GK], B. No: 2014/10257, 30/11/2016, § 32.

⁴ *Mehmet Hasan Altan (2)* [GK], B. No: 2016/23672, 11/1/2018.

⁵ Bkz. *Turan Günana*, B. No: 2013/3550, 19/11/2014, §§ 36, 39.

⁶ *Emrah Yayla* [GK], B. No: 2017/38732, 6/2/2020.

⁷ Bkz. *Kamuran Reşit Bekir* [GK], B. No: 2013/3614, 8/4/2015, § 43.

⁸ Bkz. *Bejdar Ro Amed (2)*, §§ 36, 46.

⁹ Jeremy Bentham, *Panoptikon: Gözün İktidarı*, 3. Baskı, Çev. B.Çoban ve Z. Özarslan, İstanbul: Su Yayınları, 2019, s. 74.

¹⁰ *Ergin Aktaş*, B. No: 2014/14810, 21/9/2016, § 90.